

Ortaçağda Bir Türkiye Selçuklu Kenti Uluborlu

Abdullah BAKIR*

ÖZET

Ortaçağda Uluborlu kenti siyasi, sosyal, kültürel ve ticari yönden büyük önem arz eden şehirlerin başlarında gelenlerinden birisi idi. Kurulduğu yerin fiziki ve coğrafi özellikleri, şehrin korunması amacı ile inşa edilen kalenin yapısı büyük önem arz etmektedir. Uluborlu'da halkın sosyal kültürel ihtiyaçlarının karşılandığı kurumlar, şehrin siyasi kültürel özellikleri, ekonomik ve ticari yapısı o devire has özellikler taşımakta idi. Türkiye Selçukluları dönemi şehirlerinin genel özelliklerinin tamamı Uluborlu'da görülebilmektedir. Bu çalışma ile ortaçağda Anadolu'daki Türk İslam şehirlerinin genel yapısı, Selçuklu şehirlerinin özellikleri Uluborlu şehrinin anlatımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Uluborlu, Türkiye Selçukluları, Ortaçağ Kentleri, Türk İslam Şehirleri.*

Uluborlu an Anatolian Seljukian City in the Middle Age

ABSTRACT

Uluborlu was one of the most foremost cities with its political, social , cultural and commercial aspects in the middle age. Physical and geographical structures of its foundation place and the form of the castle ,which was built to guard the city, have a great importance. The institutions, in which the social and cultural needs of the public in Uluborlu were met, political and cultural features of the city and its financial and commercial form had distinctive features, belonging to the mentioned time. General characteristics of the Anatolian Seljukian cities can be all seen in Uluborlu. In this study, it is aimed to demonstrate the general structure of Turkish-Islamic cities in Anatolia in the middle age, the characteristics of the Seljukian cities, with the description of Uluborlu.

Key Words : *Uluborlu, The Anatolian Seljuks, Mediaeval cities, Turk-Islamic cities.*

Ortaçağda Anadolu'da kentler bazı coğrafi şartlara dikkat edilerek kurulmuştur. Bunların başında güvenlik gelmektedir, arazi şartları dikkate alınarak korunmaya en uygun saldırıların kolayca bertaraf edilebileceği müstahkem mevkiiler şehirler kurulurken seçilmiştir. Aynı zamanda yaşayan halkın geçimini rahat sağlayacağı bir yer olmasına dikkat edilmiştir. Ulaşım imkânlarının zor olduğu bu dönemlerde gıdaların başka yerlerden taşınması oldukça zor idi. Bu yüzden tarım ve hayvancılık için de elverişli olan bölgeler yerleşim yerleri kurulurken aranan diğer bir özellik olmuştur.

Uluborlu'nun kurulduğu yer üç tarafı derin uçurumların bulunduğu bir vadide yer almaktadır, bunların ikisinde ise büyük bir dere yatağı bulunmaktadır. Şehre ancak tek bir yönden ulaşım sağlanabilmekteydi ve bu yönü de kapatan bir kale inşa edilerek, şehir güvenliği tamamen sağlanmıştır. Ayrıca bu şehir Doğu ve İç Anadolu'yu, Batı Anadolu'ya bağlayan ticaret yollarının üzerinde bulunuyordu. Uluborlu şehrinin kurulduğu tepenin eteklerinde çok geniş düz ve sulanabilir verimli bir ova bulunmakta idi. Bu özelliklerinden dolayı tarih boyunca burası insanlar için bir cazibe merkezi olmuştur.

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
abdullabbakir@sdu.edu.tr

Tarih boyunca antik, askeri ve ticari yolların kavşak noktasında bulunan Uluborlu bölgesi Prehistorik devirlerden itibaren iskân yeri ¹ ve insanlar için bir cazibe merkezi olmuştur. Kuruluş tarihi ile ilgili net bilgilere ulaşılamamış olmasına rağmen tespit edilebilen en eski tarihlere göre bazı kaynaklarda Frigya, bazı kaynaklarda ise Pisidia kenti olarak anlatılmaktadır.² Batı Anadolu'da Apollonia adlı bir kentin bulunduğu bilinmesine rağmen buranın neresi olduğu uzun süre meçhul kalmıştı. Özellikle XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya gelen seyyahlar eski medeniyet merkezlerini tespit etmek için büyük gayretler sarf etmişlerdir. Bu çalışmalar neticesinde Apollonia'nın Uluborlu olduğu tespit edilmiştir.³ Daha önceki devirlerde Mordiaum ismiyle anılan Apollonia şehri; daha sonra burada yaşayan Aziz Zozimus'un Antiocheia Valisi Domitian tarafından Konana'ya sürülmesinden sonra bu papazın adına atfen Sozopolis ismiyle zikredilmeye başlanmıştır.⁴ Daha sonra ise Bizans ordusunda paralı askerlik yapan Kuman-Kıpçak Türkleri Uluborlu'ya Selçuklu fetihlerinden önce gelip yerleşmişlerdir. Bunlar Kıpçak Türklerinin on altı uruğundan birisi olan ve kendilerinin de mensup oldukları Borlu uruğunun ismini şehre vermişlerdir ⁵ ve şehrin adı bu zamandan sonra hatta günümüzde bile bu ad ile anılmaktadır. Bu isim Türkiye Selçuklularında da Borlu-Burgulu-Borgulu şeklinde kullanılmış,⁶ Osmanlılar döneminde Uluborlu şekline dönüşerek günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Şu anda Uluborlu şehrinin kurulduğu yerlerde ve Uluborlu müzesinde bu devirlere ait pek çok etnografik, arkeolojik şehir kalıntıları bulunmaktadır. Orta çağda Uluborlu Toros kollarının bir uzantısı olan Kapıdağı'nın eteklerinde bulunan kayalık sarp bir tepede kurulmuştur. Bu tepenin üç tarafı derin uçurumlarla çevrilmiştir. Bunlardan ikisini Eğirdir gölünü besleyen Şehir Çayı oluşturmakta, diğerini ise Uluborlu ovasına bakan yüksek bir uçurum teşkil etmektedir. Şehre ulaşım sadece güney yönündeki meyilli bir araziden sağlanabilmektedir. Bu meyilli arazinin önü yüksek bir sur ile kapatılarak şehrin güvenliği sağlanmış ve Uluborlu Kalesi oluşturulmuştur. Özellikle Türkiye Selçukluları zamanında yoğun bir Türkmen göçü alan şehir insanlara yetmemeye başlamış ve kale dışına taşarak oldukça genişlemiştir. Ne zaman inşa edildiği konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamayan Uluborlu kalesinin Seleukos'lar zamanından daha önceki yıllarda inşa edildiği bilinmektedir.⁷ Deniz seviyesinden 1200 metre yüksekliğinde bir tepede inşa edilmiş olan kale üç tarafı uçurumlarla çevrili olduğu için Şehir Çayı olarak adlandırılan dereden Uluborlu ovasına kadar uzanan bir set şeklinde oluşturulmuştur. Bu kale duvarın kalınlığı yaklaşık olarak

¹ Mehmet Özsait, *İlkçağ Tarihinde Pisidia*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1980, s.63.

² Mehmet Özsait, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1985, s.116; Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarih ve Arkeolojisi c. II*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı. Ankara, 2002, s. 401.

³ F.V.J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor Vol. I*, London, 1834, s. 234-236; W.J. Hamilton, *Resarches in Asia Minor, Pontos and Armenia*, London 1842, s.364; Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, 156.

⁴W.M. Ramsay, çev. Mihri Pektaş, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul,1960, s. 447; G. Hirschfeld, "Vorläufiger Bericht über eine Reise im süd westlichen Kleinasien" Auszug aus dem Monatsbericht der Königl Akad d. Wiss zu II, Berlin,1875, s.5.

⁵ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Taribine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s.163

⁶ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Bölümü, 1391, v.298a,298b; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk [Selçuklu Tarihi]*, Hazırlayan Abdullah Bakır, Çamlıca, İstanbul, 2009, s. 624.

⁷ Özsait, *a.g.e.*, s.116

3 metre civarında yüksekliği ise 6 metredir. Şu anda harap olduğu için görünmeyen ancak daha önceki kaynaklardan edinebildiğimiz bilgilere göre surlar üzerinde toplam üç adet burç bulunmakta ve halen yaşayan halk tarafından bu kısımlara Buruç adı verilir. Uluborlu kalesinin halen 200 metrelik bir kısmı ayakta. Sağlam kalan bu kısımlar kalenin en önemli bölümlerini teşkil etmekte ve burada iki kale kapısı halen dahi mevcuttur. Bu kapılardan büyük olanı kalenin inşası esnasında yapılmıştır. Diğer kapı ise Tanzimat fermanından sonra, kale içinde yaşayan gayrimüslim Türklerin giriş çıkışlarını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Surların en kuzeyinde kalan burcun yüksekliği 11 metre kalınlığı ise 7,5 metredir. Bu burcun üzerine çıkmak amacıyla kullanılan kapısının yüksekliği 4 metre eni ise 2,5 metredir. Geometrik olarak 10 metre yüksekliğinde yamuk şeklindeki ikinci burcun bir yüzeyinin genişliği 4,5, kuzeyinde kalan yüzeyin eni 10, güneyindeki yüzeyin eni ise 5 metreden ibarettir. Diğer burç 11 metre yüksekliğinde bir yapı olup birisi 6 diğeri ise 8 metre genişliğinde yüzeyleri bulunmaktadır.⁸

Kalenin inşası ve tamiri esnasında kullanılan taşların bir kısmı daha önceki tarihi kalıntılardan elde edilmiştir. Bunlar incelendiği zaman Helenistik dönem ve geç Roma dönemine ait kalıntılarla birlikte Karamandilika olarak kaleme alınmış kitabelere rastlanmaktadır. Bu yapının daha sonradan tamir gördüğü bu kalıntılardan anlaşılmaktadır. İleride değinecek olduğumuz Timur döneminde kalenin bizzat Timur Han tarafından tahrip edilmesinden⁹ sonra bahsetmiş olduğumuz bu kalıntılarla kale surlarının tamir edildiğini düşünebiliriz.

Türkiye Selçuklu Devletinin kurucusu Süleyman Şah'ın Anadolu'ya yapmış olduğu akınlara direnemeyen Bizans ile yapılan bir antlaşmadan sonra 1074 tarihinde Uluborlu Türklerin eline geçmiştir.¹⁰ Yaklaşık olarak yarım asır Türklerin elinde kalan Uluborlu kilit bir noktada bulunduğundan dolayı Bizans için büyük önem arz ediyordu. Bizans imparatoru II. Ioannes Komnenos bu bölgeleri ele geçirmek Batı Anadolu'da yoğunlaşan Türkmen kitlelerini geri püskürtmek amacıyla 1119-1120 yılında bölgeye bir sefer düzenlemiştir. Bizzat imparator Batı Anadolu için kilit noktayı teşkil eden Uluborlu'yu ele geçirmek için yoğun bir saldırı gerçekleştirmiştir. Yüksek ve ulaşılması çok zor olan bir yerde olan bu kaleyi fethetmek için bir savaş hilesine başvurmuştur. Paktarios adlı bir komutan kontrolündeki okçu birliklerini Uluborlu surlarına saldırtırken asıl Bizans birlikleri kalenin daha gerisinde bulunan fundalık bir alana saklanmıştı. Paktarios'un öncü birlikleri Uluborlu kalesine bir müddet ok saldırılarında bulduktan sonra yenilmiş gibi geri çekilerek, Türklerin kendilerini takip etmesini sağlamıştır. Surların içinden çıkan Türk askerleri pusuya düşürülerek katledilmişlerdir.¹¹ Yapılan bu saldırının sonucunda Uluborlu Türklerin elinden çıkarak tekrar Bizans'ın kontrolüne geçmiştir.¹²

⁸ Said Demirdal, *Bütünüyle Uluborlu Monografisi*, Acar Matbaası, İstanbul, 1968, s. 105.

⁹ Nizamüddin Şami, *Zafername*, çev. Necati Lugal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 321; Hüseyin Salman, "Timur ve Anadolu I, Timur'un Uluborlu ve Eğirdir'i Zaptı", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, sy. 39, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 87-88.

¹⁰ Behset Karaca, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2012, s.24; Hikmet Turhan "Isparta Çevresi Hakkında Yabancı Kaynaklardaki Coğrafi ve Tarihsel Bilgiler II." *Ün Dergisi*, sy.14, c. II, Isparta, 1953, s.192-193; Ramsay, *a.g.e.*, s.448.

¹¹ Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Prof.Dr. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 8-9.

¹² Said Kofoglu, *Hamidoğulları Beyliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 11.

Türkiye Selçuklularının Anadolu'daki fetihlerinin artması ve doğudaki Moğol saldırıları sonucu Anadolu'ya yönelen Türkmenlerin Batı Anadolu'da yoğunlaşması Bizans Devletini oldukça rahatsız ediyordu. Çünkü Bizans devletinin en önemli vergi, işe ve asker kaynağını Anadolu sağlamaktaydı. Bunun üzerine Selçukluları Anadolu'dan atmak ve Konya'yı ele geçirerek bu devleti ortadan kaldırmak isteyen Bizans büyük bir ordu ile Selçuklu üzerine büyük bir sefer düzenlemiştir.¹³ Bu sefer sonucunda; günümüzde halen daha savaşın yapıldığı yer konusunda değişik ilmi iddiaların olduğu, bizim ise bugünkü Dinar (Kelainai) ile Uluborlu (Apollonia) arasında bulunan bir vadide yapıldığını düşündüğümüz Myriokephalon savaşı yapılmıştır. 15-16 Eylül 1176 tarihinde yapılan savaşta büyük bir yenilgi alan Bizans bir daha ayağa kalkmamak üzere Batı Anadolu'dan çekilmeye başlamıştır.¹⁴ Savaş sonucunda bir barış antlaşması imzalanmış, ancak kısa zaman sonra Bizans İmparatoru Manuel Komnenos bu anlaşmayı bozmuştur. Bunun üzerine tekrar Selçuklu Sultanı II. Kılçarlan Batı Anadolu'da fetih hareketlerine girişmiştir. Neticede Uluborlu ve civarını 1180 tarihlerinde fethederek Türkiye Selçuklu devletinin sınırlarını Antalya'ya kadar genişletmiştir.¹⁵ Bu fetihlerden sonra bir daha kaybedilmemek üzere Uluborlu tamamen Türk kontrolüne geçmiştir. Türkiye Selçuklu devletinin Anadolu'da tamamen kökleşip kurumsallaşmasından sonra Uluborlu şehrinin idari, askeri ve siyasi anlamda önemi bir kat daha artmıştır. 1182 yılında Bizans sınırında bulunan, Kütahya ve Eskişehir'e kadar uzanan Selçuklu uç eyaletinin merkezi Uluborlu olmuştur. Batı Anadolu ve güneydeki yerler Selçuklular tarafından tam olarak fethedilmemesine rağmen, buranın alınmasıyla, Selçuklu başkenti olan Konya'ya ulaşacak yolun güvenliği tamamen sağlanmış oluyordu. Bu fetihle Menderes vadisi başta olmak üzere Batı Anadolu'nun güneyi tamamen Türkiye Selçuklu devletinin kontrolüne girmiştir.¹⁶ Bu dönemden sonra; güvenlik açısından oldukça müstahkem bir kale olan Uluborlu Selçuklu veliahtlarının eğitim aldıkları, meliklik görevlerini yerine getirdikleri bir şehir konumuna gelmiştir.¹⁷ Bu doğrultuda yapılaşma ve teşkilatlanma zaman içerisinde giderek gelişmiş ve ortaçağ Türk kent yapısı ortaya çıkmıştır.

Üç tarafı dik uçurumlarla çevrili olan şehri, ön tarafta çok sağlam bir kale duvarı korumakta idi. Selçuklu fetihlerinden sonra kale duvarına dik olarak uzanan yüksek bir surla, şehir kendi içerisinde ortadan ikiye ayrılmıştır. Bu surun kale duvarının tam zıt yönündeki kısmına arka yamaçtan gelebilecek saldırıları önlemek için farklı bir sur daha inşa edilmiştir. Ortaya çekilen sur Müslümanlar ile gayri Müslimlerin mahallelerini birbirinden ayırıyordu. Tek giriş kapısı olan kalenin girişi Müslüman mahallesine açılmakta idi. Müslümanlarla aynı kapıdan şehre giren gayrimüslimler kendi yaşadıkları bölüme geçebilmek için Müslüman mahallesindeki geçiş kapısını kullanmak zorunda idiler. Böylelikle gayrimüslimler giriş çıkışlarında Müslümanlar tarafından kontrol edilmiş oluyorlardı. Müslüman Mahallesi oluşturulurken, kiblede

¹³ Süryani Mihael, *Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite D'antioche (1166-1199)*, çev. J.-B. Chabot, Paris, 1905, 369-371.

¹⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Türk Kurumu Yayını, Ankara, 2011, s. 361-362.

¹⁵ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 151; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 51.

¹⁶ Tuncer Baykara, *I Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.10.

¹⁷ Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 19.

kalan kısım seçilmiştir ve bu yönde gayrimüslim bulunmamasına dikkat edilmiştir. Şu anda burada sözü edilen iç kale duvarının kalıntıları mevcuttur. Müslüman mahallesinde kalıntılarının mevcut olduğu, Anadolu'daki ilk Türk İslam mescitlerinden sayılabilecek Ahi Bahaeddin camii, türbesi ayrıca çeşmeler bulunmaktadır. Yerleşim alanı dar olduğu için Müslümanların mezarlıkları surların dışarısında bulunan bir alanda teşkil edilmiştir. Bu cami ve türbeler Osmanlılar ve daha sonraki dönemlerde de aynı önemde kullanılmaya devam etmiştir.¹⁸

Ortadan bir sur ile Müslüman mahallesinden ayrılan gayrimüslim mahallesinin farklı bir özelliği bulunmakta idi. Bu mahallede çok eski bir kilise bulunmakta ve buradaki halk ibadetlerini Türkçe yapmaktaydı.¹⁹ Böcüzade Süleyman Sami'nin bildirdiğine göre gayrimüslim mahallesinde XIX. yüzyılın başlarında iki tane kilise bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi harap halde bir tanesi ise tamire muhtaç şekilde idi.²⁰ Kale içerisinde gayrimüslimlere ait bir mezarlık bulunmamaktadır. Çünkü bunlardaki ölü gömme adetleri tamamen farklı idi. Her ailenin kendilerine ait bir veya iki adet mezarı bulunmaktadır. Aileden ölen kişiler kendilerine ait mezara defnediliyor ve aynı aileden başka bir kişinin ölümüne kadar orada bekletiliyordu. Ne zaman ki o aileden ikinci bir kişi öldü, mezardaki kemikler çıkartılıp kilise avlusundaki "Kemiklik" adı verilen yere bırakılmıştır. Türkler tarafından Kemiklik tabiri ile anılan bu yer son yıllara kadar bazı kemik kalıntıları ile mevcut bulunmaktaydı. Böyle bir geleneğin ortaya çıkması gayrimüslimlere şehir dışındaki yerlerde mezarlık kurmalarına müsaade edilmemesi ve şehir içindeki yer darlığından kaynaklanmaktadır. Burada yaşayan gayrimüslim Türkler genellikle el sanatları ile uğraşıyorlar yoğun olarak da dokumacılık işi yapıyorlardı.

Türkiye Selçuklularının Anadolu'da hâkimiyetlerini tamamen kurmalarından sonra bu bölge yoğun bir Türkmen göçüyle karşı karşıya kalmıştır. O zaman da önemli bir merkez halini alan Uluborlu'nun nüfusu oldukça çoğalmış ve halk kale içerisine sığmamaya başlamıştır. Bunun üzerine kalenin hemen dışındaki alanlara şehir genişlemiştir. Bu alan devrin şartları göz önünde tutularak değerlendirilecek olursa sınırları çok geniş, insan sayısı itibarıyla çok büyük bir şehir niteliğini almıştır. Selçuklu şehir yapısı genel itibarıyla burada şekillenmiş eğitim, ticaret ve sanayi yönünden gerekli olan birçok kurum ortaya çıkmıştır. Halen dahi bazılarının sağlam olarak hizmet verdiği bazılarının ise kalıntılarının bulunduğu eserler günümüze kadar ulaşmıştır.

Selçuklu sultanı II. Kılçarslan zamanında önemi daha da artan şehir şehzadelerin eğitim aldıkları, devlet idaresini öğrendikleri bir eyalet merkezi konumuna gelmiştir. Selçuklu sultanı II. Kılçarslan ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırdığında, ileride kendi yerine veliaht tayin edeceği I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e Uluborlu merkezli bu bölgeyi tahsis etmiştir.²¹ Gıyaseddin Keyhüsrev ve Alaaddin Keykubad iyi eğitim almış âlim kimselerdi. Bunların devirlerinde Anadolu'da çok sayıda medrese ve sosyal kurumlar ortaya çıkmıştır. Çok iyi himaye göreceğini düşünen pek çok bilim adamı,

¹⁸ Behset Karaca, *a.g.e.* s. 102.

¹⁹ Arundell, *a.g.e.*, s. 244. 5 Kasım 1832, Pazartesi günü Uluborlu kale içindeki gayrimüslim mahallesine gelen Arundell kiliseyi ziyaret etmiştir. Burada yaşayan Hıristiyanların isimlerinin çoğunun Türkçe olduğunu ve ibadetlerini yaparken İncil metinlerini Türkçe olarak okuduklarından bahsetmiştir. Ayrıca burada yaşayan 2000 kişilik Türk halkından ve bir caminin (Ahi Bahaeddin Cami) varlığından söz etmiştir.

²⁰ Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, çev. Suat Seren, Serenler Yayını, İstanbul 1983, 97.

²¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye (Selçuk Nâme) c. I*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayinevi, Ankara, 1996, s. 31, 41.

sanatkâr, edip ve şair Türkiye Selçuklu devletinin içerisine akın etmiştir. Böylelikle çok önemli bilim ve kültür merkezleri ortaya çıkmıştır.²² Uluborlu da bu özellikteki şehirlerin en önemlilerinden idi. Burası aynı zamanda Selçuklu ailesinin yaşadığı ve şehzadelerin eğitim aldığı bir yer olduğu için bu doğrultuda çeşitli eğitim kurumları oluşturulmuştur. Bunlardan biriside; belli bir dönem I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eğitim aldığı Kargılılala Medresesi olup halk arasında bu yapıya Taş Medrese adı verilmektedir. Günümüzde halen kalıntıları mevcut olan ve restore edilebilecek nitelikteki bu medrese Selçuklu medrese mimarisinin tüm özelliklerini taşımaktadır. Dıştan dışa, 14.60x23.50 m ebadında olan medresenin kuzeyde kalan duvarları tamamen batı yönündeki duvarının kuzey yönü yıkık haldedir.²³ Sözü edilen medrese Osmanlıların son dönemlerine kadar kullanılmıştır.²⁴ Daha sonra 1965 yılına kadar ise mesken olarak değerlendirilmiştir. Uluborlu şehrinin yer değiştirdiği 1970 li yıllarda insanlar tarafından ev olarak kullanılan bu medrese içerisinde bir de türbe bulunmaktadır. Bu türbenin Yunus Emre'ye ait olma ihtimali çok yüksektir. Bu medreseden hariç olarak şu anda kalıntılarının olmadığı iki adet daha Selçuklular dönemine ait medrese bulunmakta idi. Bunlardan bir tanesi Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan dönemine ait olan Alaca Mahallesi'ndeki Alaca Medresesi, diğeri ise Alaaddin Camii bitişiğindeki Alaaddin Medresesidir.²⁵ Bu medreseler Osmanlılar döneminde daha da artarak sayısı on ikiye ulaşmıştır. Bunların adları şöyledir.; Ruşaniye, Alemdar, Darulkurra, Cedid, Hudaverdi, Arapçık, Safaiyye, Coşkun, Katipoğlu medreseleri.²⁶ Türkiye Selçukluları dönemi kültür hayatının en önemli örneklerinden birisi de Alaaddin Keykubad tarafından tesis edilen Alaaddin Kütüphanesi olup binası şu an Alaaddin Camii kenarında bulunmaktadır. Kütüphanenin kurtarılan yazma eserleri ise günümüzde Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

Bir tanesi şahsi bir eve ait olmak üzere üç tane Selçuklu hamamı bulunmaktadır. Bunlardan en eski olanı Kara Bey Hamamıdır ki 1932 yılına kadar hizmet vermekte idi. Günümüzde de ayakta olan bu eser tamire muhtaç haldedir. Bölgenin fethi esnasında görev alan ve daha sonra Uluborlu topraklarının ikta olarak verildiği bir uç beyi olan Kara Bey tarafından bu hamam inşa edilmiştir. Eski şehirde Büyük Çeşme mahallesi'nde bulunan bu hamam H. 637 (M. 1240) tarihinde inşa edilmiştir. İki bölümden oluşan hamamın dış kısmında şadırvan, soğukluk, soyunma kabinleri, külhan ve odunluk bulunmaktadır. İç kısmında ise göbek taşı etrafında ikisi kapalı ikisi açık olmak üzere dört adet kurnası yer almaktadır. Bu kurnaların ikisinin üzerinde kubbe bulunmakta, diğer kurnalar ise göbek taşının karşısında ve genel kubbenin altında bulunuyordu.²⁷ Kara Bey Hamamı; Türkiye Selçuklu hamam

²² İbrahim Kunt, "Türkiye Selçukluları Döneminde Anadolu'da Telif Edilen Eserler.", *Selçukluların Osmanlıya Bilim, Kültür ve Sanat Prof. Dr. Mikail Bayram'a Armağan*, Kömen Yayınları, Konya, 2009, s.287.

²³ Nermin Şaman Doğan, "Kapalı Avlulu Bir Medrese: Uluborlu Gargılı Lala/Taş Medresesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 10, Ankara, 2009, s. 122; Nermin Şaman Doğan, *Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisini*, Isparta İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayını, Isparta, 2008, s. 82.

²⁴ Behset Karaca, a.g.e., 120.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler ve Sahib Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1347-1929, s. 234.

²⁶ Böcüzade Süleyman Sami, a.g.e., 97; Said Demirdal, a.g.e., s. 258-259.

²⁷ Said Demirdal, a.g.e., s.134; Nermin Şaman Doğan, a.g.e., s.113.

mimarisinin Anadolu'daki sayılı örneklerinden birisidir. İçerisinde Selçuklu motifleri ile bezenmiş yapı zamanımıza kadar restore edilebilecek bir şekilde ulaşmıştır.

İkinci Selçuklu dönemi hamamı ise Baltabey Hamamıdır. Said Demirdal tarafından incelenen Uluğbey Tekke Menâkıb-namesinde bu hamamın H. 575 (M 1180) yapıldığı kaydına ulaşılmıştır.²⁸ Bu tarih değerlendirildiğinde Türkiye Selçukluları tarafından şehrin son fethedildiği tarih olduğu görülür. Bu durum Anadolu'ya gelen Türklerin köklü bir şehir kültüründen geldiklerinin kendilerine özgü bir mimari tarza sahip olduklarını ve bu tarzı Anadolu'ya taşıdıklarını göstermektedir. 1974 yılına kadar hizmet vermiş olan eserin özellikleri şöyledir. Dış kısmında bir adet şadırvan, soğukluk soyunma kabinleri, külhan ve odunluk bulunmakta idi. İç bölümünde ise üçü kapalı üçü açık üç kurna yer almaktaydı. Bu kurnaların üç tanesi kemer altında üç tanesi ise kubbe altında bulunmaktadır. Kitabesi bulunmamasına rağmen kitabe yeri bulunan, bu yapının kitabesinin muhtemelen yıkıntılar arasında kaybolmuş olması ihtimali yüksektir. Şu anda çoğu kısmı harap olan bu hamamın kalıntılarının altında bu kitabenin bulunması muhtemeldir.

Türlere has hamam kültürünün en güzel örneklerinden birisi de İğci hamamı denilen ev hamamıdır. Bu hamam bir evin binası içerisinde bulunuyordu. Evin yıkılması üzerine ortada kalmış ve şuan kubbe ve kurnası sağlam vaziyettedir. Bu saydığımız hamamlardan başka Saraçbaşı Hamamı, Emrem Hamamı, Hoceki Hamamı, Çelebiler Hamamı olmak üzere dört tane daha hamam bulunmakta idi.²⁹ Bu hamamlarla ilgili kayıtlara Osmanlılar döneminde tamamen rastlanılmaktadır. Şehrin yapısı büyüklüğü göz önünde bulunduracak, aynı zamanda diğer hamamların buldukları mahalleler değerlendirmeye tabi tutulacak olursa sözü edilen hamamların her bir mahalleye dağıtılması durumunda; bunların çoğunun Selçuklu dönemi eserleri olduğu kanısına varılabilir.

Şehir kalıntıları üzerinde günümüzde tespit edilebilen 16 adet çeşme yer almaktadır. Sözü edilen çeşmelerin iki tanesinin kitabeleri günümüze ulaşmış, bir tanesinin üzerinde de aslan figürünün olduğu kabartma bir taş bulunmaktadır. Halk arasında Aslanlı Çeşme adı verilen bu eser Büyük Çeşme mahallesinde yer almaktadır. Roma dönemine ait olan bu eserin yapısı halen sağlam olmakla birlikte suyu akmadığı için kullanılamamaktadır. Türkiye Selçuklu dönemi eseri olarak üzerinde kitabesi bulunduğu için Büyük Çeşme adlı çeşmeyi tespit edebiliyoruz. Şu an aynı adla anılan mahallede bulunan bu yapı 2005 yılında Kültür Bakanlığı tarafından restore edilmiştir. Üzerindeki kitabe incelendiği zaman Türkiye Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad'ın ölümünden bir yıl sonra II Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, H.636-M.1238 yılında yaptırıldığı görülmektedir. Çeşme üzerinde celi sülüs olarak kaleme alınan inşa kitabesinden ayrı olarak, "es-sultâni" ibaresinin bulunduğu bir kitabe daha bulunmaktadır. Bu kitabe şekli Türkiye Selçuklu dönemi eserlerinde sıkça görülmektedir.

Hamidoğulları'nın kurulduğu ve ona başkentlik etmiş olan bir yer olan Uluborlu'da bu döneme ait olan Şeyh Muhiddin adında bir çeşme bulunmaktadır.³⁰ Çeşmenin adı halk arasında zamanla "Miyedin"e dönüşmüş ve bu şekilde anılmaktadır.

²⁸ Said Demirdal, *a.g.e.*, s. 134.

²⁹Said Demirdal, *a.g.e.*, s. 136.

³⁰ Ahmet Mahir Çadırcıoğlu, *Uluborlu*, Cemal Avni Matbaası, İstanbul 1950, s. 10; Nuri Katırcıoğlu, *Isparta*, Bereket Matbaası, Ankara, 1958, s.14.

Salih Efendi Mahallesi'nde bulunan bu eserin sülüs yazı tekniği ile kaleme alınan inşa kitabesi incelendiği zaman Hamidoğulları beyliğinin kurucusu Hamid Bey'in torunu Dünder Bey³¹ adına H. 724-M. 1323 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. 2005 yılında restore edilen bu eser günümüzde sağlam olarak bulunmakta ancak kullanılmamaktadır. Burada isimlerini zikretmiş olduğumuz çeşmelerin dışında on üç adet daha çeşme bulunmaktadır. Bunların üzerlerinde kitabe bulunmaması ve devri anlatan kaynaklarda eserlerin dönemleri ile ilgili bilgilere rastlayamadığımızdan dolayı yapım tarihleri ile ilgili net bir bilgiye ulaşamamaktayız. Ancak şehrin büyüklüğü ve önemi dikkate alınacak olursa bu çeşmelerin bir kısmının Türkiye Selçukluları döneminden beri kullanılageldiği sonucuna ulaşabilir.

Uluborlu'nun eski yerleşim yerinde yedi adet camii inşa edilmiş, bunlardan üç tanesinin yapısı bir tanesinin minaresi günümüze kadar gelebilmiştir. Türkiye Selçukluları dönemine ait olan en önemli yapılardan bir tanesi Alaaddin Camisidir. Cami Sultan Alaaddin Keykubad zamanında Tuğrul Şah'ın kızı Melike Adile'nin mallarından yaptırılmıştır. 1231 yılında yaptırılan bu caminin; tek şerefeli tuğladan yapılmış bir minaresi, dört sütun üstüne oturtulmuş on bir kubbesi, yirmi beş penceresi ve üç giriş kapısı vardır. Şu anda ibadete açık olan bu caminin üzerinde birisi minare üzerinde diğeri giriş kapısı üzerinde iki kitabesi bulunmaktadır. Caminin tamiri esnasında diğeri kitabe kırıkları tamir edilmiş ve Uluborlu müzesinde muhafaza altında tutulmaktadır.³² 1909 yılında meydana gelen yangında caminin bazı kısımları yanmış, ancak 1929 yılında tamir görerek yeniden ibadete açılmıştır. Alaaddin Cami minaresine 2004 yılı içerisinde yıldırım düşmüş minaresi hasar görmüştür. Çok önemli bir hasar görmeyen Alaaddin Cami Minaresi daha sonra, Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından tamir edilerek 22 Eylül 2006 Cuma günü tekrar hizmete açılmıştır. Bu restorasyon esnasında daha önce üzeri sıva ile kapatılmış olan minarenin sıvaları temizlenerek Selçuklular dönemindeki orijinal hali ortada konulmuştur.

Sözü edilen bu camilerden hariç olarak bugün kalıntlarına ulaşabildiğimiz, Ahi Bahaeddin Camii, Ahi Şemseddin Camii, Emrem Camii, Kara Bey Camii bulunmaktadır.³³

Bunlardan Kale içerisindeki ilk Türk İslam yerleşimi esnasında inşa edilen ve avlusunda "Efendi Sultan" adıyla anılan bir türbenin bulunduğu Ahi Bahaeddin adında bir cami bulunmaktadır. Şu anda kayıp olan ancak Said Demirdal'ın eserinden faydalanarak bilgi sahibi olabildiğimiz kitabesi eserin tamiri ile ilgili bir kitabdır. Bu kitabede caminin İlyas Bin Ferhad adlı bir ileri gelen tarafından H. 699 M.1299 senesinde tamir edildiğini göstermektedir. Halen kalıntılarının mevcut olduğu bu cami Ortaçağ şehir geleneğine göre gayrimüslim mahallesini Müslüman Türk mahallesinden ayıran bölümde olduğu için Uluborlu'daki ilk Türk İslam Camisi niteliğindedir.

Hamidoğulları dönemine ait bir eser olan Salih Efendi mahallesi'ndeki caminin³⁴ bugün sadece minaresi ayakta. Halk arasında Sallanan Minare adıyla anılan bu minarenin kitabe yeri bulunmasına rağmen kitabesi kayıptır. Ancak caminin

³¹ Said Kofoglu "Hamidoğulları", *İ.A., c. XV*, s. 472.

³² Şevki Duymaz "Uluborlu Alaaddin Camii" *Vakıflar Dergisi sy. 32*, s. 70-73; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.234-235.

³³ Burada sözü edilen camiler Osmanlı döneminde de aynı adla kullanılmıştır. Bu yapılara ait vakfiye kayıtlarında ve Salnamelerde bu yapılarla ilgili bilgiler verilmiştir. Bkz. Behset Karaca, *a.g.e.*, s. 102.; *BOA, MAD 22417*, s. 36; Said Demirdal, *a.g.e.*, s. 250.

³⁴ Said Kofoglu, *a.g.e.*, s. 403.

bulunduğu yerde üzerinde Hamidoğulları dönemini yansıtan kitabenin bulunduğu Şeyh Muhiddin Çeşmesi bulunmaktadır. Bu da caminin dönemi hakkında bize bilgi vermektedir. Salih Efendi Mahallesi tarihte Hamidoğulları'nın soyundan gelen Dünder Bey'in ailesinin yaşadığı bir mahalle olarak bilinmektedir. Selçuklu Dönemine ait olan ve 1983 yılına kadar ibadete açık bulunan eski şehirdeki Bahçe Mahallesinde bulunan ve aynı adla anılan bir cami bulunmaktadır. Toprak damlı ahşap bir yapı olan bu caminin yenileme kararı alınmış henüz tamirat çalışmasına başlanılamamıştır. Alaaddin Cami ile kale arasında bulunan bölümde Türkiye Selçukluları dönemine ait Ahi Şemseddin cami bulunmakta idi. Ahilik kültürünün yoğun yaşandığı sanayi ve ticaretin çok yaygın olduğu Uluborlu'da ahilere ait kalıntılardan biri olan bu yapının bugün sadece türbesi ayakta. Bir ahi tekkesi içerisinde bulunan bu caminin yanında bulunan tekkenin kitabesinde H. 714 M. 1314 tarihi bulunmaktadır. Türbenin cami haziresine yapıldığı göz önüne alınacak olursa buradaki caminin daha önce inşa edilmiş olacağı sonucuna ulaşılır. Buna göre Ahi Şemseddin camisinin Türkiye Selçuklu dönemi eseri olduğu yönünde bir şüphe kalmamalıdır. Şu anda halk tarafından yedi kardeşler diye anılan bu türbe ayakta ve caminin temeli ise türbe yanında halen mevcuttur. Uluborlu'da birçok eserin tahrip olmasına hatta neredeyse şehrin yarıya yakın kısmının yanmasına sebep olan 1911 yılındaki yangında cami yanmış kurtulan türbenin bir kısmı yeniden yapılarak türbe kitabesi üzerine konulmuştur.³⁵

Şu anda bakiyelerini göremediğimiz Selçuklu dönemine ait Emrem Cami, Karabey Cami adında iki adet daha cami bulunmakta idi. Burada sözü edilen camilerden başka her mahallede bir mescit bulunmakta idi. Bunlar Arapçık, Salman, Kavukçu, Tabakhane, Tahtapazar, Kurt, Bağcıoğlu isimleri ile anılmakta idi.³⁶

Selçuklu ve beylikler dönemi sonrasında da gelişimini sürdüren Uluborlu'da Ortaçağ'dan kalma iki adet köprü bulunmaktadır. Bunlardan Büyük Köprü şehir çayı üzerinde Türkiye Selçukluları döneminde inşa edilmiştir. Tek kemerli taş yapı olan bu köprü şu an insanlar tarafından kullanılmaktadır. Aynı şekilde ve aynı dönemde yapılan ikinci köprü ise Küçük Köprü olarak adlandırılmakta ve aynı çay üzerinde bulunmaktadır. Zaman içerisinde tamir gören bu köprüler şu anda hizmet vermektedir.

Uluborlu meliki olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Uluborlu'daki yoğun esnaf ve sanatkâr zümresi arasında geçen meliklik döneminden³⁷ sonra ikinci saltanat dönemlerinde Kayseri'de bulunmuştur. Burada bulunduğu dönemde Ahi Evren tarafından Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in desteğiyle Ahilik Teşkilatını oluşturmuştur.³⁸ Bunu takip eden dönemlerde Ortaçağ'da bir ilim ve sanayi kenti konumunda olan Uluborlu bölgede Ahilik kültürünün en yaygın olduğu yerlerden birisi konumuna ulaşmıştı. Bu durumda etkili olan faktörlerden birisi de zaman içerisinde buraya yapılan Ahi göçleri olmuştur. Köseadağ savaşından sonra başlayan Moğol istilaları sonucunda, Kayseri işgal edilerek şehirdeki Ahiler çok ağır saldırılara maruz kalmışlardır. Burada yaşayan Ahiler ve Bacılar Anadolu'nun batısına yoğun bir göç başlatmışlardır. Bu göç hareketlerine önemli Türkmen ileri gelenleri de katılarak gittikleri uç bölgelerde bilim, sanat ve medeniyette önemli faaliyetlerde

³⁵ Said Demirdal, *a.g.e.*, s. 93.

³⁶ Said Demirdal, *a.g.e.*, s. 100.

³⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2011, s. 261.

³⁸ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya, 1991, s. 83.

bulunmuşlardır.³⁹ Uluborlu bu dönemde Türkiye Selçukluları için güvenli bir uç bölge konumunda bulunuyordu. Burada Ahilerin adıyla inşa edilmiş çeşme, türbe ve camilerin bulunması aynı zamanda pek çok esnaf ve sanatkâr zümrenin faaliyet içerisinde bulunması şehrin; ortaçağda Ahilik kültürü açısından önemini göstermektedir.

Ortaçağ şehir yaşantısında genellikle insanlar yaz aylarında kışlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bağ tabiriyle anılan yerlere gitmektedirler. Buralar yaşadıkları şehrin yakınında bulunan içerisinde yazlık evlerin bulunduğu, sulu tarım yapılan bahçelik yerlerdir. Buralarda sosyal hayatın geçtiği “Namazgâh” adıyla anılan yerler bulunmaktadır. İnsanların sosyal yaşantısı içerisinde önemli bir yeri olan namazgâhlara bu ad Cuma namazlarının burada kılınmasından dolayı verilmiştir. Ancak buralar sadece ibadet amaçlı yerler değil pek çok sosyal kültürel faaliyetlerin yapıldığı özel yer konumunda idi. Türkiye Selçuklularından beri İktâ Askerleri ve Tımarlı Sipahilerinin sefer için toplanma yerleri, asker ve hacıların uğurlanma yerleri olarak namazgâhlar kullanılmıştır. Bunun yanında mahya adı verilen yağmur duaları, düğün ve cenaze yemekleri için kullanılan bu mevkilerde haftada bir gün ise pazar kurulmakta idi.

Uluborlu’da Musalla, Kuyubaşı, Şalgamlık, Musluk ve Namazgâh isimlerinde toplam beş adet namazgâh bulunmaktadır. Bunların en önemlisi eski kasabadaki Musalla adıyla anılanıdır. Musalla yıl içerisinde ihtiyaç duyulduğu zamanlarda namazgâh olarak kullanılmış ayrıca buranın kenarındaki sahada milli sporumuz olan yağlı pehlivan güreşleri asırlar boyunca yapıla gelmiştir. Günümüze kadar gelen iki tane namazgâh bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi halen namazgâh mahallesi adıyla anılan yerde ve Kuyubaşı adıyla anılan muhitteki namazgâhlardır.

Namazgâh Kavağı adıyla anılan mevkideki yapı Türkiye Selçuklularından zamanımıza kadar bazı değişikliklere uğrayarak da olsa ulaşmıştır. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir yer olan bu namazgâhta ibadet amaçlı bir mihrap ve birde minber bulunmakta ayrıca yolcuların su ve abdest ihtiyacını karşılamak için şadırvan yer almakta idi. Ancak bu yapılar günümüze kadar ulaşmamıştır. Kuyubaşı Namazgâhı da diğer namazgâhlar gibi etrafı duvarlarla çevrili yüksek bir yerde bulunmaktadır. Burada da günümüze ulaşmayan minber ve mihrap bulunmakta idi. Günümüzde bu namazgâhtan kalan halen kullanılabilir vaziyette bir su kuyusu ve şadırvan bulunmaktadır. Aynı yer üzerinde şu an kullanılmayan ancak sağlam bir de camii vardır.⁴⁰

Antik dönem, Roma ve Bizans döneminde önemli bir yerleşim yeri konumundaki Uluborlu bu önemini daha sonra da korumuştur. Anadolu’nun Türkleşmesi aşamasında aynı zamanda Türkiye Selçukluları döneminde Uluborlu mühim bir merkez olma özelliğini artırarak devam ettirmiştir. Buradaki tarihi kalıntılar ile birlikte şehrin sosyal, kültürel, sanayi ve ekonomik durumu ve nüfusu göz önünde bulundurulacak olursa, Ortaçağda Anadolu’da merkezi nitelikte olan şehirlerin özellikleri hakkında önemli bir yargıya ulaşılabilir. Şehir özellikle XV ve XVI. yüzyıllarda önemini korumakta, Osmanlı şehirleri içerisinde nüfus ve diğer

³⁹ Mikail Bayram, “Selçuklular Zamanında Antalya’da Ahiler”, *Antalya IV. Selçuklu Semineri (Bildiriler) 13-14 Mart 1992*, Orkun Grafik Ozan Ofset, Antalya, Aralık 1993, s. 48.

⁴⁰ Abdullah Bakır, “Türkün Hayat Felsefesinin Uluborlu’dan Bir Yansıması Namazgâh ”*Dünden Bugüne Uluborlu Yıl 1, sy.2*, Uluborlu Belediyesi Kültür Yayını, Uluborlu, Mart 2007, s. 10.

özellikleriyle öne çıkmaktadır.⁴¹ Ayrıca faaliyette olan sanayi kuruluşları, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı itibarıyla Uluborlu şehri önemini Osmanlı idaresinde de uzun yıllar muhafaza etmiştir.⁴²

Kaynakça

- ANNA Komnena, *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.
- ARUNDELL F.V.J., *Discoveries In Asia Minor Vol. I*, London, 1834.
- BAKIR Abdullah, “Türkün Hayat Felsefesinin Uluborlu’dan Bir Yansıması, Namazgah” *Dünden Bugüne Uluborlum Yıl 1, Sy.2*, Uluborlu Belediyesi Kültür Yayını, Uluborlu, Mart 2007, S. 8-11.
- BAYKARA Tuncer, *I Gyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- BAYRAM Mikail, *Abi Evren Ve Abi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya, 1991.
- BAYRAM Mikail, “Selçuklular Zamanında Antalya’da Ahiler”, *Antalya İv. Selçuklu Semineri (Bildiriler) 13-14 Mart 1992*, Orkun Grafik Ozan Ofset, Antalya, Aralık 1993, S. 44-49.
- BOA, Mad 22417.
- BÖCÜZADE Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Çev. Suat Seren, Serenler Yayını, İstanbul 1983.
- ÇADIRCIOĞLU Ahmet Mahir, *Uluborlu*, Cemal Avni Matbaası, İstanbul 1950.
- DEMİRDAL Said, *Bütünüyle Uluborlu Monografisi*, Acar Matbaası, İstanbul, 1968.
- DOĞAN Nermin Şaman, “Kapalı Avlulu Bir Medrese: Uluborlu Gargılı Lala/Taş Medresesi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sy. 10*, Ankara, 2009, S. 121-140.
- DOĞAN Nermin Şaman, *Isparta’da Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Mimarisi*, Isparta İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayını, Isparta, 2008.
- DUYMAZ Şevki “Uluborlu Alaaddin Camii” *Vakıflar Dergisi Sy. 32*, S. 65-86.
- HAMILTON W.J., *Resarches In Asia Minor, Pontos And Armenia*, London 1842.
- HİRSCFELD G., “*Vorläufiger Bericht Über Eine Reise Im Süd Westlichen Kleinaien*” Auszug Aus Dem Monatsbericht Der Königl Akad D. Wiss Zu Iı, Berlin, 1875.
- İBN BİBİ, *El Evamirü’l-Ala’iye Fil-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name) C. I*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayinevi, Ankara, 1996.
- KARACA Behset, *Xv. Ve Xvı. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2012.
- KATIRCIOĞLU Nuri, *Isparta*, Bereket Matbaası, Ankara, 1958.
- KAYA Selim, *I. Gyaseddin Keyhüsrev Ve İı. Süleyman Şab Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- KESİK Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

⁴¹ XVI. asırlarda bütün Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde nüfusu 15 bini geçen şehir sayısı 8 adet idi, aynı zamanlarda nüfusu 5 bin ila 15 bin arasında olan şehir sayısı ise 60 civarında olduğu görülmektedir. Bu dönemde Uluborlu şehrinin nüfusu ortalama 5 bin civarında bulunuyordu. Bu durum Uluborlu’nun, Osmanlılar zamanındaki büyüklüğü ve önemi hakkında bize daha iyi bilgi vermektedir. Bkz., Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomi Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.,24. Behset Karaca, a.g.e., s.311-312.

⁴² XV ve XVI. yüzyıllardaki durumu ile ilgili bkz. Behset Karaca, a.g.e.

- KOFOĞLU Said, "Hamidoğulları", *İ.A., C. Xv*, S. 472, S. 471-476.
- KOFOĞLU Said, *Hamidoğulları Beyliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.
- KUNT İbrahim, "Türkiye Selçukluları Döneminde Anadolu'da Telif Edilen Eserler.", *Selçukludan Osmanlıya Bilim, Kültür Ve Sanat Prof. Dr. Mikail Bayram'a Armağan*, Kömen Yayınları, Konya, 2009, S. 287-295.
- NİKİTAS KHONİATES, *Historia*, Çev. Prof,Dr. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- NİZAMÜDDİN Şami, *Zafername*, Çev. Necati Lugal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
- OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Türk Kurumu Yayını, Ankara, 2011.
- ÖZSAİT Mehmet, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1985.
- ÖZSAİT Mehmet, *İlkçağ Tarihinde Pisidia*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1980.
- RAMSAY W.M., Çev. Mihri Pektaş, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1960.
- SALMAN Hüseyin, "Timur Ve Anadolu I, Timur'un Uluborlu Ve Eğirdir'i Zaptı", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, Sy. 39*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, S. 85-94.
- SEVİM Ali, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- SÜRYANİ Mihael, *Chronique De Michel Le Syrien Patriarce Jacobite D'antioche (1166-1199)*, Çev. J.-B. Chabot, Paris, 1905.
- TEXIER Charles, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarih Ve Arkeolojisi C. I*, Enformasyon Ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.
- TOGAN A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.
- TURHAN Hikmet "Isparta Çevresi Hakkında Yabancı Kaynaklardaki Coğrafi Ve Tarihsel Bilgiler Iı." *Ün Dergisi, Sy.14, C. I*, Isparta, 1953, S. 192-194.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Kitabeler Ve Sahip Saruhan, Aydın, Mentese, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1347-1929.
- ÜNAL Mehmet Ali, *Osmanlı Sosyal Ve Ekonomi Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- YAZICIZÂDE ALİ, *Tevârih-İ Âl-İ Selçuk [Selçuklu Tarihi]*, Hazırlayan Abdullah Bakır, Çamlıca, İstanbul, 2009.
- YAZICIZÂDE ALİ, *Tevârih-İ Âl-İ Selçuk*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Bölümü, 1391.